

โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย Figurative Rhetoric Style in LakornNok, Authored by King Buddhaloetlanapalai

วีรยุทธ ปัญญา^{1*} และ เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์²

Weerayut Panya^{1*} and Premvit Vivattanaseth

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Master of Arts Program in Thai Language, School of Liberal Arts, University of Phayao

²รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Associate Professor, Thai Language Program, Faculty of School of Liberal Arts, University of Phayao

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยแบบเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยการวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ 6 ประเภทนี้ ได้ใช้แนวคิดของ ผศ.ดร.ธนศ เวศร์ภักดา อันได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน อติพจน์ นามนัย และปฏิพจน์ ในบทละครนอก 5 เรื่องคือ ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง ผลการศึกษาพบว่าโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในบทละครนอก 5 เรื่อง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีครบทั้ง 6 ประเภท โดยใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปมามากที่สุด รองลงมาเป็นอุปลักษณ์ อติพจน์ ปฏิพจน์ นามนัย และบุคลาธิษฐานตามลำดับ

คำสำคัญ: โวหารภาพพจน์, บทละครนอก, พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

Abstract

This research is the kind of quality research. The purpose of the study was to explore 6 types of figurative rhetoric style; metaphor, simile, personification, hyperbole, metonymy and paradox that is the concept's Dr.Thanet Vespada Assistant Professor. presented in 5 written works of LakornNok by King Buddhaloetlanapalai. These 5 written works were Kraithong, Kawee, Chaichet, Maneephichai and Sangthong. The finding revealed that all 6 types of figurative rhetoric style were found in the 5 written works. Metaphor was mostly used in the works, and it was followed by simile, hyperbole, paradox, metonymy and personification respectively.

Keywords: Figurative rhetoric style, LakornNok, King Buddhaloetlanapalai

*Corresponding author. Tel: 086 0070129

E-mail address: wee26rayut@gmail.com

บทนำ

“ละครนอก” เป็นศิลปะการแสดงที่มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นละครที่ราษฎรเล่นในพื้นที่ซึ่งตัวละครเป็นผู้ชายเท่านั้น เรื่องที่นำมาแสดงเป็นละครนอกนั้น สามารถนำมาแสดงได้ทุกเรื่อง เว้นแต่เรื่องรามเกียรติ์ อนุรุท และอิเหนา ที่เป็นเรื่องสำหรับละครใน เพราะฉะนั้น บทละครเรื่องอื่น ๆ นอกจาก 3 เรื่องนั้นจึงเรียกว่าบทละครนอก (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545 คำนำ)

ละครนอกที่แสดงสืบทอดต่อกันมาจากสมัยอยุธยา มีทั้งหมด 14 เรื่องคือ การเกิด คาวี ไชยทัต พิกุลทอง พิมสวรรค์ พินสุริวงศ์ มโนห์รา โหม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ และโล้วัตร นอกจากนี้ยังมีละครนอกอีก 5 เรื่อง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบทละครสำนวนเก่า ก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ยังไม่ปรากฏชัดว่าอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ไกรทอง โคบุตร ไชยเชษฐ พระรถเมรี และศิลป์สุริวงศ์ (ฐิติมา วิทยาวังศ์รุจิ, 2528, หน้า 4)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมบทละครผู้หญิงของหลวงเล่นเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอนุรุท กับเรื่องอิเหนา เช่นเดียวกับละครหลวงครั้งกรุงเก่า จนมาถึงรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงให้ฝึกหัดละครหลวงให้มีพัฒนาการดีกว่าแต่ก่อน และโปรดฯให้ละครผู้หญิงของหลวงแสดงละครเรื่องอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกับละครผู้ชาย จึงทรงนำบทละครนอกบางเรื่องที่สืบทอดมาแต่สมัยอยุธยามาทรงพระราชนิพนธ์บทขึ้นใหม่เฉพาะตอนที่จะให้ละครผู้หญิงของหลวงแสดง (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, คำนำ)

ในระยะต่อมาได้มีบทละครเกิดขึ้นมากมาย แต่บทละครที่นิยมนำมาแสดงกันอย่างแพร่หลาย คือบทละครนอก 5 เรื่อง อันได้แก่ ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความโดดเด่นของบทละครนอกทั้ง 5 เรื่องนั้นเนื่องจากบทละครนอกทั้ง 5 เรื่องเป็นบทละครที่แสดงถึง

พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นโดยทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นการแสดงเพื่อปวงชน กล่าวคือเป็นงานระดับชาวบ้าน ที่แต่งและแสดงให้ชาวบ้านดู ลักษณะเนื้อหาและสำนวนภาษาก็เป็นแบบสามัญชน เข้าใจได้ง่ายตลอดจนการบรรจุเพลงและการแสดงก็มีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากละครชนิดอื่นมาก เช่น เนื้อร้องของบทละครนอก แม้จะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นเดียวกับละครอื่น ๆ แต่บทของกษัตริย์หรือบาทของขุนนางเสนาอำมาตย์ในละครนอกจะมีลักษณะที่แสดงถึงความเป็นธรรมชาติของคนทั่วไป ซึ่งจะเน้นความขบขันความบันเทิงแก่ผู้ชม ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการแสดงละครนอก (ฐิติมา วิทยาวังศ์รุจิ, 2528, หน้า 4)

ด้วยคุณลักษณะพิเศษของบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทำให้บทละครนอกเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย และได้มีการศึกษาวิจัยบทพระราชนิพนธ์เหล่านี้้อย่างกว้างขวาง โดยในบทละครนอกนี้ได้ปรากฏโวหารภาพพจน์อันเป็นองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ที่สำคัญอย่างยิ่งในวรรณคดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงใช้ศิลปะการประพันธ์อย่างเชี่ยวชาญ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาโวหารภาพพจน์ในบทละครนอกทั้งหมด 5 เรื่อง คือเรื่อง ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ทางด้านสุนทรียภาพแห่งวรรณคดีไทย ทั้งยังเป็นคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ด้านหนึ่งในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษามหะราชนิพนธ์ของพระองค์ท่านให้กว้างขวางลุ่มลึกขึ้นอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในกลอนบทละคร ของบทละครนอก 5 เรื่อง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่าง ๆ ในการดำเนินการวิจัยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทละครนอก โดยจัดแบ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 เอกสารเกี่ยวกับเนื้อหา

- 1) โวหารภาพพจน์
- 2) ละครนอกและบทละครนอก

2. การเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์โดยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพข้อมูลดังนี้

2.1 ศึกษาวรรณคดีบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทั้ง 5 เรื่อง อันได้แก่ ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ มณีพิชัย และสังข์ทอง

2.2 วิเคราะห์โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

2.3 จัดกระทำข้อมูลโดยแยกประเภทตามกลุ่มโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏโดยใช้แนวคิดของ ผศ.ดร. ธเนศ เวิร์รภาดา

3. การสรุปและอภิปรายผล เมื่อวิเคราะห์และจัดกระทำข้อมูลแล้วผู้วิจัยสรุปประเด็นการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ตามด้วยการอภิปรายผลโดยการเชื่อมโยงผลการวิจัยที่ได้รับกับความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาตลอดผลการวิจัยที่ได้ศึกษามาก่อน

ผลการศึกษา

จากการศึกษา “โวหารภาพพจน์ของบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” ทั้ง 5 เรื่อง อันได้แก่ ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ มณีพิชัย และสังข์ทอง ผู้วิจัยพบโวหารภาพพจน์ ดังนี้

อุปมา (Metaphor)

อุปมา (Metaphor) คือ การเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อมคำใดคำหนึ่งต่อไปนี้ “เหมือน ราว ราวกับ เปรียบ ดุจ ประดุจ ดัง ดัง เถก เช่น เพียง เพียงประหนึ่ง ถนัด กล เล่ห์ ปิ๋มว่า ปาน ครุณา ปูน ฟาง ละม้าย แม้น” (ธเนศ เวิร์รภาดา, 2549, หน้า 41) ซึ่งได้ปรากฏในบทละครนอกเรื่องต่าง ๆ อาทิ

ไกรทองได้พาวิมาลาขึ้นมาบนเมืองมนุษย์ เมื่อตะเภาแก้วตะเภาทองรู้เรื่องนี้ทำให้นางทั้งสองโกรธวิมาลามาก จึงเกิดการทะเลาะวิวาท ตอบโต้ว่าจากกัน ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 321)

ได้เอยได้ฟัง

ตะเภาทองแค้นคั่งเคืองจิต

เจ็บแสบแปลบใจดังไฟพิษ

ด้วยว่าถูกที่คิดก็โกรธา

(ไกรทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นการเปรียบเทียบถึงความโกรธของตะเภาทองที่ถูกวิมาลาต่อว่าว่าเจ็บแสบเหมือนถูกพิษจากไฟเผา

ท้าวสันนุราชได้ลงเล่นเรือที่ตำหนักแพ เมื่อเห็นผอบลอยน้ำมา เกิดอาการสงสัยว่าข้างในมีอะไร จึงเปิดดูพบว่ามีเส้นผมหอมอยู่ในนั้น ทำให้ท้าวสันนุราชคลั่งไคล้เส้นผมนั้นเป็นอย่างมาก ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 398)

โอ้อ่านวณน้องเจ้าของผม

ถ้าได้ชมจะถนอมเป็นจอมขวัญ

เกศาหอมฟุ้งดังปรุ่งจันทน์

จะทรงโฉมโนมพรรณฉันใด

(คาวี)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เปรียบเทียบถึงความหอมของเส้นผมของจันทน์สุดา ที่ทำให้ท้าวสันนุราชหลงใหลเคลิบเคลิ้มว่า หอมเหมือนปรุ่งด้วยจันทน์

ไชยเชษฐ์อภิเชกกับสุริยชา ต่อมาไม่นาน สุริยชา ก็ทรงครรภ์และในที่สุดก็คลอดพระโอรส ซึ่งพระโอรสมีรูปร่างงดงาม ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 230)

พอวันหนึ่งนางคลอดโอรสา
ก่อนหน้าพระเสด็จเข้ามาถึง
รูปร่างพริ้งพริ้วดั่งกล่อมกลึง
งามมั่นเหมือนหนึ่งเทวดา

(ไชยเชษฐา)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ได้เปรียบเทียบถึงรูปร่าง
ของพระโอรสสุริยชาว่า สมส่วนและงามเหมือนเทพ

อุปลักษณ์ (Simile)

อุปลักษณ์ (Simile) คือ การเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีก
สิ่งหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติบางประการร่วมกัน มักใช้คำว่า
“คือ” หรือ “เป็น” เช่น ครูคือเรือจ้าง ทหารเป็นร้วของชาติ
หรือบางครั้งไม่มีคำเชื่อมโยง เช่น ฝนดาวตก เปรียบดาวตก
ที่ตกพร่างพรายเป็นสายฝน หัวใจกระดาศ เปรียบหัวใจ
ที่ไม่หนักแน่นเหมือนกระดาศที่บางเบาพร้อมจะปลิว
ไปตามสายลม สึกฟุตบอล เปรียบการแข่งขันฟุตบอล
เหมือนศึกสงคราม ตะเข็บชายแดน เปรียบรอยต่อชายแดน
ของสองประเทศเหมือนตะเข็บ อุปลักษณ์มักจะเปรียบเทียบ
คำนามกับคำนามให้เห็นอย่างชัดเจน แต่บางครั้ง ข้อความ
บางข้อความอาจต้องตีความอีกชั้น เช่น “ภาษาองกาม”
ข้อความนี้ดูเผิน ๆ จะเข้าใจว่าเป็นบุคคลวัต แต่เมื่อ
พิจารณาอย่างถี่ถ้วน ในที่นี้ กล่าวเปรียบภาษาเหมือน
ต้นไม้หรือดอกไม้ที่งอกงามได้ “เราเสียเวลาไปมากแล้ว”
เปรียบเวลาเป็นเงินเป็นทองที่เสียไปแล้วไม่คุ้มค่า
ในวรรณคดีไทย ปรากฏใช้อุปลักษณ์เป็นจำนวนมาก
เพื่อขยายจินตภาพให้แจ่มชัด หรือ เปรียบเทียบความคิด
บางประการให้ลึกซึ้งขึ้น (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549,
หน้า 43) ซึ่งในบทละครนอกทั้ง 5 เรื่องมีการใช้อุปลักษณ์
หลายแห่ง เช่น

พราหมณ์ยอพระกลิ่นได้มารักษาอาการป่วยของ
นางจันทรา โดยที่ท้าวพิชัยนุราชได้บอกกับพราหมณ์ว่า
ถ้ารักษาอาการป่วยของภรรยาตนได้ จะให้รางวัลตอบแทน
เป็นทองจำนวนมหาศาล ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 361)

หมองเอยาพาถวาย

ก็ไม่คลายสัณทิตพิชสง

ถ้าใครแก้พันคั่นคง

พระองค์จะให้ทองเท่าลูกฟัก

(มณีพิชัย)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ท้าวพิชัยนุราชได้ประกาศ
หาหมอที่จะมารักษานางจันทรา หากหมอคนใดรักษาอาการ
ของนางจันทราให้หายเป็นปกติได้ พระองค์จะตอบแทน
รางวัลให้เป็นทองมีขนาดเท่าลูกฟัก

วิหารไม่พอใจอย่างยิ่งที่ไชยเชษฐาขับไล่ สุริยชา
กับตนออกจากเมืองโดยที่ไม่มีความผิด จึงได้บอกกล่าวกับ
ไชยเชษฐา โดยได้เปรียบเทียบถึงความน่ากลัวของท้าวสิงหล
ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
2545, หน้า 240)

มั่นเจ้าข้าพากันวายชนม์

ถ้ารู้ถึงสิงหลยักษ์

หมันต์ก็จะหมดทั้งธานี

อสุรีเคียวเล่นเป็นผักไป

(ไชยเชษฐา)

จากคำประพันธ์ข้างต้น วิหารได้เปรียบเทียบถึง
ความน่ากลัวของยักษ์สิงหล อุปลักษณ์เปรียบคนที่ถูกเคียว
มีลักษณะเหมือนผัก

รจนาได้เสียดังพวงมาลัยให้เจ้าเงาะ ทำให้ท้าวสามนต์
กริ้วรจนาเป็นอย่างมากที่ต้องอับอายชาวบ้านชาวเมือง
เมื่อรจนาไม่เลือกคู่เป็นเจ้าชาย แต่กลับเลือกเจ้าเงาะผู้ที่มี
รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ จึงได้ขับไล่ทั้งรจนาและเจ้าเงาะ
ออกจากเมืองให้ไปอยู่ในป่าแต่รจนามีความสุขด้วยเห็น
รูปลักษณ์ที่แท้จริงของเจ้าเงาะ ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 103)

เออออะไรไม่อายชายหน้า

เอารูปเงาะสวมมาทำบ้าไ้

แกล้งซ่อนรูปสุวรรณ์ไว้ชั้นใน

ข้าเข้าใจอยู่ดอกอย่าหลอกลวง

พระบิดาขับไล่เพราะใครเล่า

ได้ความทุกข์เท่าภูเขาหลวง

อภัยศอดสูเขาทั้งปวง

เพราะไม่หน่วงไม่หนักรักรูปทอง

(สังข์ทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ท้าวสามนต์อับอาย
ชาวเมืองที่รจนาเลือกเจ้าเงาะที่รูปร่างอัปลักษณ์ ซึ่ง
ท้าวสามนต์จะเน้นเรื่องรูปร่างที่ตรงนามมากกว่าอย่างอื่น
โดยรูปทองเป็นอุปลักษณ์ที่แสดงถึงความงามซึ่งรจนา
มองเห็นถึงรูปร่างลักษณะที่แท้จริงของเจ้าเงาะที่ซ่อนอยู่
ภายใน

อติพจน์ (Hyperbole)

อติพจน์ (Hyperbole) คือ การเปรียบเทียบโดย
การกล่าวข้อความที่เกินจริง มักเปรียบเทียบในเรื่อง
ปริมาณว่ามีมากเหลือเกิน มีเจตนาเน้นข้อความที่กล่าวนั้น
ให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น เช่น ร้อนตับแตก คอแห้งเป็นผง รักคุณ
เท่าฟ้า รอดังโกฏิไปแล้ว ใจดีเป็นบ้า ออกใหม่ไส้ขม ฯลฯ
ดังปรากฏในทละครนอกเรื่องต่าง ๆ อาทิ (ธนศ เวศร์ภาดา,
2549, หน้า 46) เช่น

นางสนมทั้งเจ็ดเกิดความวิตก ร้อนกร้อนใจ
เพราะกลัวว่าสุริยวงจะฟ้องไชยเชษฐ์ ที่พวกนางได้ใส่ร้าย
สุริยวงฯ โดยได้เปรียบเทียบความวิตกของนางสนมทั้งเจ็ด
ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
2545, หน้า 238)

คติวิตกกอกใหม่ไส้ขม

ในอารมณ์นั้นจะใครให้ขบเสียว

จึงชี้หน้าว่านางช่างทำเอีย

มาอะลุ่มอะเหลี่ยงวโนย

(ไชยเชษฐ์)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นการกล่าวเปรียบเทียบ
ถึงความวิตกกวน “อกใหม่ไส้ขม” ของนางสนมทั้งเจ็ด
ที่กลัวว่าหากไชยเชษฐ์เห็นสุริยวงแล้วจะสงสาร อาจจะ
ทำให้นางทั้งเจ็ดนี้เดือดร้อนซึ่งคำว่า “อกใหม่ไส้ขม”
มีความหมายว่า ความเป็นทุกขอย่างแสนสาหัส ซึ่งอก
ของนางสนมทั้งเจ็ดร้อนร่นราวกับถูกไฟไหม้ ซึ่งโดย
ความจริงไม่มีไฟไหม้และไส้ขม แต่มีลักษณะเหมือนคน
ที่ป่วยมาก ๆ อาเจียนออกมาจนหมดแล้ว โดยที่ไม่มีอะไร
ออกมาอีก สุดท้ายจะเป็นน้ำดีออกมาจากลำไส้ เมื่อถูกลิ้น
ก็จะมรสขม ซึ่งอาการเหล่านี้จะเกิดกับผู้ที่ป่วยหนักมาก
ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบเกินจริงว่า ตัวละครมีความทุกข์
ร้อนแสนสาหัสมาก

ไกรทองกับวิมาลากล่าวคารมประชดประชันกัน
ไปมา ไม่มีท่าทีจะหยุด ไกรทองหมดความอดทนจึงได้ชัก
มีดออกมาเพื่อชู โดยหวังว่า วิมาลจะหยุดกล่าวเหน็บตน
แต่กลับทำให้วิมาลาโมโห ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 313)

ได้เอ๋ยได้ฟัง

ยั้งคั้งแค้นอกหมกไหม้

กระต๊อบเท้าเกาหัวแล้วว่าไป

ช่างกระไรไม่คิดเวทนา

(ไกรทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นการกล่าวเปรียบเทียบ
ถึงความโมโหของวิมาลาที่เห็นไกรทองชักมีดออกมา
หวังที่จะให้นางหยุดประชดตน ความโมโหของวิมาลานั้น
“ยั้งคั้งแค้นอกหมกไหม้” แสดงว่าวิมาลามีความโมโห
ไกรทองมาก โมโหจนร้อนไปทั่วจิตใจ โดยความจริงแล้ว
การคั้งคั้งนั้นมิได้ทำให้ออกนั้นไหม้ แต่มีลักษณะของคน
ที่มีอาการโมโหมาก ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบเกินจริงว่า
ตัวละครมีอาการโมโหมาก

นางจันทรรุกงูพิษกัดจากการไปสรงน้ำจนสลบ
ทำให้เหล่านางสนมก้านลเกิดอาการตระหนกตกใจกัน
ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
2545, หน้า 359)

บรรดาข้าหลวงทั้งปวงนั้น

ต่างตระหนกอกสันขวัญหนี

เข้ากลุ่มอุ้มเอองค์เทวี

พาไปยังที่พระบรมม

(มณีนพิตย)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นการกล่าวเปรียบเทียบ
ถึงความตกใจ ตื่นกลัวของของบรรดาข้าหลวงทั้งหลาย
ที่เห็นอาการของนางจันทรรุกงูพิษกัดจนอกสันขวัญหนี
ซึ่งความจริงอกไม่ได้สันและขวัญไม่ได้หนี แต่มีลักษณะ
ของคนที่มีอาการกลัวและตกใจอย่างมาก ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบ
เกินจริงว่า ตัวละครมีอาการตกใจกลัวอย่างมาก

นามนัย (Metonymy)

นามนัย (Metonymy) คือ การใช้คำหรือวลีที่บ่งลักษณะหรือคุณสมบัติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาแสดงความหมายแทนสิ่งนั้นทั้งหมด เช่น ใช้เวที แทน การแสดง มงกุฎ พระบาท แทน กษัตริย์ แก้ว แทน ตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหาร ข้าวปลา แทน อาหาร ฯลฯ (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549, หน้า 46) ซึ่งในบทละครนอกทั้ง 5 เรื่องมีปรากฏนามนัยอยู่หลายแห่ง อาทิ

เมื่อนางจันท์เฝ้าถูกขับไล่ออกจากเมือง ชีวิตของนางลำบากอย่างมาก จากที่เคยอยู่ในวังอย่างสุขสบาย กลับต้องมาอาศัยอยู่ในป่า หาดของป่าผักเผือกมันเหมือนชาวบ้านทั่วไป ครั้นวันหนึ่งนางออกไปหาของป่า ลูกน้อยเข้ามาดลจิตทำให้คิดถึง จึงรีบกลับมา ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 23)

เมื่อนั้น

พระมารดานึกในพระทัยอยู่

คิดถึงลูกน้อยหอยปู

เดินไปสักครู่แล้วจู่มา

เก็บได้พื้ผักเผือกมัน

สารพันกินได้ที่ในป่า

ใส่หาบหาบเดินดำเนินมา

ไม่เข้าครัวหนึ่งก็ถึงเรือน

(สังข์ทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ผักเผือกมัน เป็นนามนัยแทนอาหารที่หาได้ตามป่าตามเขา ซึ่งทำให้ห้อมท้องได้

พราหมณ์ได้รักษาอาการป่วยของนางจันท์จนมีอาการดีขึ้น มณีพิชัยจึงต้องทำตามสัญญาที่ได้ให้ไว้กับพราหมณ์คือไปเป็นข้ารับใช้ของพราหมณ์ ท้าวพิชัยนุราชกับนางจันท์รู้สึกสงสารมณีพิชัยเป็นอย่างมาก ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 370)

จะกะตรกะตะรำลำบาก

อดอยากอยู่ในไพรศรี

รินยุงบุงร่านไขพอด

ทุกทิวาราตรีจะตรอมใจ

(มณีพิชัย)

จากคำประพันธ์ข้างต้น รินยุงบุงร่าน เป็นนามนัยแทนสัตว์ที่กินเลือดเป็นอาหาร ซึ่งสร้างความรำคาญความทุกข์ยากลำบากแก่นมนุษย์

ไกรทองได้ตามลงมาปรับความเข้าใจกับวิมาลาถึงเมืองบาดาล ไกรทองได้กล่าวขอโทษและอธิบายเรื่องราวโดยต้องการหยุดตอบโต้ว่าจากกับนาง ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 338)

จึงนิงดูทีไครจะติกว่า

ล้วนเหล็กกล้าขยันเหมือนกันหมด

ยังไม่หนาเข้ามาเปรียบประชด

ว่าข้าปดก็ตกนรกเอง

(ไกรทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น นรก เป็นนามนัยแทนที่อยู่ของคนชั่ว ไกรทองซึ่งมีความรักให้กับวิมาลาจริง แต่กลับถูกนางกล่าวประชดว่าโกหกถาดตนโกหกจริงก็ให้ตนไปอยู่ในนรก

ปฏิพักษ์ (Paradox)

ปฏิพักษ์ แบ่งย่อยเป็น 2 ชนิด คือ 1. ปฏิพจน์ (Oxymoron) คือการใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกันนำมาคู่กันได้อย่างกลมกลืน เช่น ลมหนาวพัดอ้าวจนหนาว เหน็บเจ็บกระดูก 2. ปฏิทรรศน์ (Paradox) คือการแสดง ความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันหรือเป็นไปได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายลึกลงไป อาจตีความได้อย่างกลมกลืน เช่น ออกชลลาคแล้วแผ่นปฤถพี (อกให้ความรู้สึกรอบอุ่นนุ่มนวล แต่ชลมีลักษณะไหล ให้ความชุ่มชื้น ความเย็น) ลักษณะทั้งสองนี้ขัดแย้งกัน แต่ปรากฏอยู่ในสิ่งเดียวกัน คำปฏิพักษ์อธิบาย เรียกภาพพจน์ oxymoron และ paradox รวมกันภาพพจน์ปฏิพักษ์อาจปรากฏใช้ในภาษาพูดในชีวิตประจำวัน เช่น ไฟหนาว น้ำผึ้งขม ศัตรูคือยากำลัง ยิ่งรักยิ่งฆ่า รักยาวให้บัน รักสั้นให้ต่อน้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549, หน้า 47) ดังปรากฏในบทละครนอกทั้ง 5 เรื่อง เช่น

หลังจากเกิดเหตุการณ์การวิวาทตบตีระหว่างตะเภาแก้ว ตะเภาทองกับวิมาลา ในคืนนั้นไกรทองก็ได้เอากเอใจภรรยาทั้งสอง ภรรยาทั้งสองรู้ว่าที่ไกรทอง

เอาออกเอาใจตนนั้น คงจะต้องการอะไรสักอย่างหนึ่ง
เป็นแน่ ไกรทองรู้ว่าภรรยาทั้งสองรู้ทันตนจึงเกิดอาการ
“อึดแอ้ง” ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
ภาลัย, 2545, หน้า 334)

เมื่อนั้น

เจ้าไกรทองข้องขัดต่อขมสาส์น

ได้ฟังภรรยาราว่าถูกใจ

อึดแอ้งแก้งไกลไปตามจน

(ไกรทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นความขัดแย้งระหว่าง
อึดกับแอ้ง อึดมีลักษณะอาการที่ขบขันมีความสดชื่น
แต่แอ้ง มีลักษณะ ไม่มีน้ำ ไม่สดชื่น ลักษณะทั้งสองนี้
ขัดแย้งกัน แต่ปรากฏอยู่ในสิ่งเดียวกัน เป็นปฏิพักษ์

นางรจนาได้เสี่ยงพวงมาลัยได้เจ้าเงาะ สร้างความ
ไม่พอใจให้กับท้าวสามนต์เป็นอันมาก ที่มีเจ้าชายรูปงาม
มากมายมาให้เลือก แต่ไม่เลือก จึงได้ขับไล่ทั้งสองไปอยู่
ในป่า ถึงแม้ว่าจะอยู่ในป่า ทั้งสองก็มีความสุข หยอกเย้า
กันตามประสาคู่รัก ดังความว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 102)

อย่าประมาทรูปพี่เห็นชี้เฝ้า

ไม่ว่าเล่นเป็นเสน่ห์ขบใจหญิง

ชาวไร่ชาววังไม่ซึ้งจึง

อุตส่าห์ทิ้งมาลัยมาให้เงาะ

(สังข์ทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นความขัดแย้งระหว่าง
ความชี้เฝ้ากับความชอบของผู้หญิง ลักษณะทั้งสองนี้
ขัดแย้งกันแต่ปรากฏอยู่ในสิ่งเดียวกันจึงจัดเป็นปฏิพักษ์

สุวิญชาเมื่อได้เห็นไชยเชษฐากลับมา ทำให้นาง
นึกถึงการกระทำของไชยเชษฐ์ จึงเกิดความรู้สึกทั้ง
ความรักและความแค้น ดังความว่า(พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 284)

คิดรักคิดแค้นแน่นอุรา

กัลยาโศกศัลย์ละห้อยชวน

หับปัญชรทอดถอนฤทัยครวญ

กันแสงศัลย์ร่ายจวนป่วนใจ

(ไชยเชษฐ์)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นความขัดแย้งระหว่าง
ความรักกับความแค้น ลักษณะทั้งสองนี้ขัดแย้งกัน
แต่ปรากฏอยู่ในสิ่งเดียวกันจึงจัดเป็นปฏิพักษ์

สรุปและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาสุนทรียภาพด้านโวหารภาพพจน์
ของ บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย 5 เรื่อง คือ ไกรทอง คาวี
ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง พบว่า สุนทรียภาพด้าน
โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในบทละครนอก 5 เรื่อง พระราช
นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีโวหาร
ภาพพจน์ ทั้งหมด 5 ประเภท โดยมีสุนทรียภาพด้านโวหาร
ภาพพจน์แบบอุปมา มากที่สุด รองลงมาเป็น อุปลักษณ์
อดิพจน์ ปฏิพักษ์ และนามนัย ตามลำดับ

2. อภิปรายผลการวิจัย

ความโดดเด่นของบทละครนอก 5 เรื่องพระ
ราช-นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ
นอกจากจะมีเนื้อหาที่สนุกสนานและน่าสนใจแล้ว กวียัง
ใช้โวหารภาพพจน์ในการปรุงแต่งรสความได้อย่าง
แนบเนียน เกิดสุนทรียภาพ ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ
มองเห็นภาพอย่างชัดเจน เกิดความเพลิดเพลินมีความรู้สึก
ที่ลึกซึ้ง ซึ่งสาระและอารมณ์อีกด้วย

โดยโวหารภาพพจน์ที่กวีใช้ในบทประพันธ์มากที่สุด
คือ อุปมา เพราะเป็นโวหารภาพพจน์ที่สอดคล้องกับวิถี
ของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน โดยการสื่อสารของมนุษย์
มักจะมีการเปรียบเทียบ หรือมีการยกตัวอย่างคำกล่าว
เพื่อให้การสื่อสารเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

ตอนที่ไกรทองได้พาวิมาลาขึ้นมานบนเมืองมนุษย์
เมื่อตะเภาแก้ว ตะเภาทองรู้อย่างนี้ ทำให้นางทั้งสองโกรธ
วิมาลามาก จึงเกิดการทะเลาะวิวาท ตอบได้ตัวจากกัน
โดยได้เปรียบเทียบ ถึงความโกรธของตะเภาทองที่ถูก
วิมาลาต่อว่า ว่าเจ็บแสบเหมือนถูกไฟเผา ดังความว่า
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545, หน้า 321)

ได้เอ่ยได้ฟัง
ตะเกาทองแค้นคั่งเคืองจิต
เจ็บแสบแปลบใจดังไฟพิษ
ด้วยว่าถูกที่คิดก็โกรธา

(ไกรทอง)

ส่วนโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ บุคคลวัต หรือ บุคลาธิษฐาน เพราะในเนื้อหาของเรื่องก็ได้สร้างตัวละครให้ปรากฏบทบาทอย่างชัดเจนจึงไม่จำเป็นที่จะสมมติให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตมีกิริยาอาการ ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ ซึ่งต้องใช้การตีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก แต่กระนั้น ก็ยังมีบางตอนที่ก็ได้สอดแทรกบุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐานไว้ได้อย่างแนบเนียน ซึ่งทำให้ผู้อ่านได้จินตนาการได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

จากความงามของโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทำให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการใช้โวหารภาพพจน์ในงานประพันธ์ที่ถ่ายทอดให้ผู้อ่านมีความเข้าใจ มีความเพลิดเพลิน และลึกซึ้งถึงอารมณ์ สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “โลกวรรณศิลป์เป็นโลกแห่งความพิศวง อาศัยเพียงถ้อยคำภาษาที่เรียงร้อยด้วยจินตนาการอันไม่รู้จบของมนุษย์ นำพาเราเกิดอรรถรส นำพาเราได้เรียนรู้โลกและชีวิต โลกแห่งความสุข ความทุกข์ ความรื่นรมย์ ความเจ็บปวด นำพาเราได้เรียนรู้จิตของมนุษย์ที่เปี่ยมด้วยอารมณ์อันหลากหลาย ทั้งนี้เพื่อแบ่งปันความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ในชะตากรรมของมนุษย์ร่วมกัน เพื่อรับรู้ว่ามีมนุษย์เรารัก มีความหวัง และมีค่าแห่งความเป็นมนุษย์เสมอกัน” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549, หน้า 7)

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “โวหารภาพพจน์ของบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพด้านโวหารภาพพจน์ในกลอนบทละครของบทละครนอก 5 เรื่องพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ไกรทอง คาวิ ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง ผู้วิจัยพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจและศึกษาได้ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพด้านโวหารภาพพจน์ในกลอนบทละครของบทละครนอก 3 เรื่อง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ รามเกียรติ์ อีเหนา และ อุณรุท
2. ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียภาพด้านเสียงเสนาะในกลอนบทละครของบทละครนอก 5 เรื่อง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ไกรทอง คาวิ ไชยเชษฐ์ มณีพิชัย และสังข์ทอง

เอกสารอ้างอิง

- ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ. (2528). **วิเคราะห์บทละครนอกสามสมัย**. ปริญญาบัตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. (2549). **หอมโลกวรรณศิลป์การสร้างสุนทรียแห่งวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : ปาเจรา.
- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. (2524). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีและวรรณกรรม**. พะเยา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2555). **บทละครนอก**. กรุงเทพฯ: ศิลปปาบรรณาการ.
- สารณี ทาอามาตย์ และ นิตยา เปลื้องนุช. (2553). **การพัฒนาทักษะการคิดสู่การเขียน กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยสำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้เทคนิคการคิดนอกกรอบ**.
- วารสารศึกษาศาสตร์ ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 4(พิเศษ), 49-56.